

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У 70-80-х рр. ХХ СТОЛІТТЯ

У статті схарактеризовано професійно-педагогічну підготовку вчителів суспільствознавчих дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах України в 70-80-х рр. ХХ століття. Доведено, що зміни в професійно-педагогічній підготовці вчителів були зумовлені трансформацією шкільної суспільствознавчої освіти у зазначений нами період. Установлено, що в досліджуваний період суттєвих змін зазнала й система вищої педагогічної освіти, а саме: було збільшено кількість вищих педагогічних навчальних закладів; розширено перелік факультетів та кафедр (суспільних, психолого-педагогічних та історичних наук), що відповідали за професійно-педагогічну підготовку вчителів.

У дослідженні схарактеризовано зміст, форми та методи (лекції, семінарські заняття, самостійна й наукова робота, педагогічна практика тощо) підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін у досліджуваний період, що готувались за спеціальностями: «Історія», «Історія і педагогіка», «Педагогіка і методика виховної роботи», «Історія та іноземна мова».

Ключові слова: суспільствознавча освіта, професійно-педагогічна підготовка, педагогічні інститути, учителі, Україна, 70-80-ті рр. ХХ ст.

Перепелиця Г. А. Профессионально-педагогическая подготовка учителей обществоведческих дисциплин в высших педагогических учебных заведениях Украины в 70-80-х гг. XX века. В статье охарактеризовано профессионально-педагогическую подготовку учителей обществоведческих дисциплин в высших педагогических учебных заведениях Украины в 70-80-х гг. XX века. Доказано, что изменения в профессионально-педагогической подготовке учителей были обусловлены трансформацией школьного обществоведческого образования в указанный нами период. Установлено, что в исследуемый период изменения претерпела и система высшего педагогического образования, а именно: было увеличено количество высших педагогических учебных заведений; расширен перечень факультетов и кафедр (общественных, психолого-педагогических и исторических наук), отвечавших за профессионально-педагогическую подготовку учителей.

В исследовании охарактеризованы содержание, формы и методы (лекции, семинарские занятия, самостоятельная и научная работа, педагогическая практика и др.) подготовки будущих учителей обществоведческих дисциплин в исследуемый период, которых готовили по специальностям: «История», «История и педагогика», «Педагогика и методика воспитательной работы», «История и иностранный язык».

Ключевые слова: *обществоведческое образование, профессионально-педагогическая подготовка, педагогические институты, учителя, Украина, 70-80-е гг. XX в.*

Perepelitsa H.A. «Professional-pedagogical training of teachers of society sciences in higher pedagogical education institutions of Ukraine in the 70-80's of the xx century» *The article describes vocational and pedagogical training of teachers of social sciences in higher pedagogical education institutions of Ukraine in the 70-80's of the XX century. It is proved that changes in the vocational and pedagogical training of teachers resulted from the transformation of school social science education in the period we mentioned. During the research we established that the higher pedagogical education system was modified as well; the number of higher pedagogical educational institutions had increased; the number of faculties and departments (Social, Psychological, Pedagogical and Historical Sciences) associated with the vocational and pedagogical training of teachers had been expanded.*

The study sums up the content, forma and methods of training (lectures, seminars, independent and scientific work, pedagogical practice, etc) of future teachers of social sciences in the specialties: History, History and Pedagogy, Pedagogy and Methodology of Educational Work, History and Foreign Language, during the research.

Key words: *social science education, vocational and pedagogical training, pedagogical institutes, teachers, Ukraine, 70-80's of the century.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, в умовах війни та кардинальних трансформацій суспільної свідомості, суттєве значення має громадянська освіта. Так, у Законі, що був прийнятий у вересні 2017 р., зазначається, що держава «створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомлення цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» [4]. Реалізація поставленого завдання прямо залежить

від якості професійно-педагогічної підготовки вчителів в цілому й суспільствознавчих дисциплін зокрема. У свою чергу дієвим механізмом удосконалення підготовки вчителів є не тільки впровадження новітніх технологій і зарубіжних ідей, а й вдумливе осмислення, творче використання набутого історико-педагогічного досвіду. У цьому плані педагогічно цінним є період 70-80 років XX ст., звернення до якого пояснюється тим, що саме в цей час відбулися суттєві зміни у шкільній суспільствознавчій освіті й у підготовці вчителів суспільствознавчих дисциплін.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз досліджень з даної проблеми свідчить, що порушене нами питання лише частково висвітлювалося в публікаціях учених, предметом дослідження яких були: аспекти професійної підготовки майбутніх учителів (О. Абдулін, А. Алексюк та ін.); питання викладання суспільствознавчих дисциплін (Л. Губерський, О. Дружков, А. Колосков, С. Щепцов та ін.); зміст професійно-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах (О. Глузман, А. Кузьмінський, С. Мартиненко, О. Пехота, С. Нікітчина та ін.).

Мета статті: схарактеризувати зміст професійно-педагогічної підготовки учителів суспільствознавчих дисциплін в Україні у 1970-1980-х роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що прийняті в період 70-80-х років XX століття урядові рішення й постанови суттєво вплинули на зміни, що відбулися у шкільній суспільствознавчій освіті. Так, у 1972 році було прийнято наказ «Про поліпшення вивчення основ радянського права у загальноосвітніх школах, педагогічних училищах та педінститутах» згідно положень якого в загальноосвітніх школах було введено факультативні правові курси та розширено тематику правових тем у курсі «Суспільствознавство» [10].

У 1975 році у зміст шкільної суспільствознавчої освіти було введено курс «Основи Радянської держави і права», на викладання якого було виділено 1 год. на тиждень [7].

На розвиток шкільної суспільствознавчої освіти вплинула й Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про подальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» від 22 грудня 1977 року [9]. У документі, зокрема наголошувалося на необхідності підвищення ролі суспільно-гуманітарних предметів як основи формування марксистко-ленінського світогляду, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. Шляхом реалізації поставленого завдання стало запровадження в 1977 році шкільної правової освіти й спеціальних занять / бесід для вивчення Конституції СРСР [10].

За даними В. Арешонкова, згідно рішення колегії Міністерства освіти УРСР від 21 серпня 1981 року з 1981/82 н. р. у 52, а з 1982/83 н. р. у 62 загальноосвітніх школах УРСР здійснювалася апробація експериментального курсу «Етика і психологія сімейного життя». З 1 січня 1984 року експериментальне навчання було поширено по всій території УРСР. Зазначений курс викладався в усіх 9-10 класах шкіл УРСР [1, с.51].

Отже, аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що у 70-80-х рр. ХХ століття у загальноосвітніх середніх закладах України викладалися такі курси, як: «Суспільствознавство», «Основи Радянської держави і права» та «Етика і психологія сімейного життя», що й склали основу шкільної суспільствознавчої освіти.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що вище зазначені дисципліни мали право читати вчителі історії і суспільствознавства. Щодо предмету «Основи Радянської держави і права», то за наказом 1975 року його дозволялося читати «у разі потреби» «найбільш кваліфікованим учителям інших предметів» [7]. Зауважимо, що курс «Етика і психологія сімейного життя» викладався, крім учителів історії і суспільствознавства, класними

керівниками, що, за словами фахівців, сприяло «підвищенню питомої ваги предмета у виховній роботі в класі зокрема і в школі в цілому, допомагало увійти в більш тісні контакти з учнями та їхніми батьками» [2, с. 54].

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що у 1975 році майбутні вчителі історії і суспільствознавства здобували вищу освіту в 9 педагогічних інститутах, що розташовувалися в різних областях України. У 1985 році кількість вищих навчальних закладів педагогічного спрямування з історичними факультетами було збільшено до 12. Серед них: Вінницький, Ворошиловградський, Івано-Франківський, Житомирський, Кам'янець-Подільський, Київський, Кіровоградський, Луцький, Миколаївський, Полтавський, Сумський, Херсонський педагогічні інститути.

Готували шкільних учителів, що наділялися правом викладати суспільствознавчі дисципліни, у межах досліджуваного періоду за чотирма спеціальностями: історія; історія і педагогіка; суспільствознавство і радянське право; історія та іноземна мова [5, с. 187]. За даними сучасного дослідника І. Смагіна, у 80-х рр. XX століття на деяких історичних факультетах УРСР випускники отримували кваліфікацію «учитель історії і суспільствознавства», а деякі з них (зокрема історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В. П. Затонського) присуджували кваліфікацію «учитель історії, суспільствознавства та радянського права» [13, с. 281].

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що на організацію підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін у 70-80-х рр. XX століття суттєво впливали урядові рішення й закони. Серед них:

Наказ «Про поліпшення вивчення основ радянського права у загальноосвітніх школах, педагогічних училищах та педінститутах» (від 4 липня 1972 р.), згідно з яким у педінститутах на історичних факультетах було введено спецкурс «Основи Радянської держави і права»; на інших факультетах

педагогічних інститутів було запроваджено аналогічний курс у вигляді факультативу [10];

Наказ «Про введення курсу «Основи Радянської держави і права» у VIII класі загальноосвітніх шкіл УРСР» (від 30 січня 1975 р.), в якому наголошувалося на необхідності організації і підготовки педагогічних кадрів з правових дисциплін для роботи в школі [7];

Наказ «Про подальше поліпшення підготовки майбутніх вчителів історії до забезпечення правового навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл» (від 14 жовтня 1977 р.), де зазначалося, що педагогічні інститути, керуючись рішеннями XXV з'їзду КПРС і XXV з'їзду Компартії України, повинні проводити певну роботу щодо підготовки студентів-істориків до викладання шкільного предмета «Основи Радянської держави і права» і здійснювати морально-правове виховання підростаючого виховання [8];

Постанова «Про подальшу активізацію участі педагогічних колективів республіки в лекційній пропаганді» (від 30 травня 1979 р.), в якій було акцентовано увагу на необхідності створення в усіх педінститутах шкіл молодого лектора, а ректорам закладів було рекомендовано звернути особливу увагу на проведення заходів, які б стимулювали викладачів до лекційної пропаганди [6].

Наголосимо, що на підготовку педагогічних кадрів у межах виділеного періоду суттєво впливали й рішення партійних з'їздів, що проводилися у той час. Так, в наказі, що було прийнято 27 жовтня 1976 р., вказувалося на необхідності проводити пропагандистку роботу по матеріалам XXV з'їзду КПРС, організовувати семінари-практикуми у педагогічних вищих навчальних закладах [11].

Установлено, що підготовка вчителів з суспільствознавчих дисциплін у межах досліджуваного періоду здійснювалася на історичних та історико-педагогічних факультетах вищих педагогічних навчальних закладів. Зауважимо, що відповідальність за підготовку покладалася на кафедри

суспільних, психолого-педагогічних та історичних наук. Кількість кафедр суспільних наук, що діяли на історичних факультетах педагогічних навчальних закладів України поступово збільшувалась. Так, у 1975 році їх нараховувалося 63, а в 1983 році – працювало вже 82 кафедри. Зокрема, у шести педагогічних інститутах, що діяли в Україні у межах досліджуваного періоду було відкрито кафедри наукового атеїзму, етики й естетики.

Наголосимо, що готувати майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін у педагогічних інститутах мали право штатні викладачі з вищою і вищою юридичною освітою.

Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить [14], що 1 вересня 1985 року в педінститутах, що розташовувалися в Україні, було запроваджено нові навчальні плани, згідно яких було збільшено термін навчання до 5 років, що сприяло більш ґрунтовній теоретичній і практичній підготовці майбутніх учителів. Окрім того, було збільшено обсяг викладання таких дисциплін, як-от: етика і естетики, логіка, радянське право, методика виховної роботи в учнівських колективах. Наголосимо, що у педагогічних інститутах країни було введено нову спеціальність «Педагогіка і методика виховної роботи», слухачі якої отримували спеціалізацію «Вихователь-методист, учитель етики і психології сімейного життя». Після набуття фаху, всі вони мали право працювати не тільки вихователями в школах з продовженим днем та інтернатах, а й викладати предмет «Етика і психологія сімейного життя».

У ході наукового пошуку встановлено, що у 70-80-х рр. XX століття було проведено низку заходів, що призвели до поліпшення навчально-методичної роботи кафедр суспільних наук. Так, згідно рішень ЦК КПРС було перероблено тексти лекцій з усіх курсів, що викладалися у педагогічних навчальних закладах що, за даними дослідників, позитивно вплинуло на процес підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін.

Покращенню професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів сприяли також всесоюзні і республіканські науково-теоретичні конференції, що

були організовані й проведені у ряді педагогічних інститутів того часу. Такі конференції сприяли вирішенню важливих теоретичних питань, налагодженню обміну досвідом тощо. Так, на кафедрі історії КПРС Ворошиловградського педагогічного інституту, яку очолював проф. Н. Гончаренко, розроблялися механізми використання технічних засобів у ході навчання; велися пошуки форм зв'язку курсу історії партії з сучасністю, із завданнями комуністичного будівництва в СРСР тощо [3].

У переліку курсів, що складали основу підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін, слід назвати теоретичний курс «Основи Радянської держави і права» [9]. У Ворошиловградському, Кам'янець-Подільському, Луцькому, Полтавському педінститутах майбутнім учителям на випускних курсах викладалася «Методика правового виховання». З 1977/1978 н. р. ректорам педагогічних вузів наказувалося ввести на історичних факультетах педагогічних інститутів 20-годинний спецкурс «Методика правового виховання».

З 1977/1978 н. р. було також введено спецсеминар з методики вивчення Конституції (обсяг 20 год.) та методики вивчення предмету «Основи Радянської держави і права» (обсяг 15 год.). Зауважимо, що вище названі спецсеминари викладалися для студентів 3 курсу, що здобували спеціальність «Історія» та 4 курсу спеціальності «Історія і педагогіка» [8].

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що особлива увага в процесі підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін приділялася організації семінарських занять. У ході наукового пошуку нами виявлено такі види семінарських занять, що проводилися на факультетах, які готували вчителів суспільствознавчих дисциплін в 70-80-х роках ХХ століття: семінар - розгорута бесіда, семінар - запитань і відповідей, семінар-колективне читання, семінар-дискусія, семінар, що передбачав усні відповіді студентів з подальшим їх обговоренням, семінар на якому обговорювалися наукові письмові роботи студентів.

Установлено, що кафедри, які відповідали за підготовку вчителів суспільствознавчих дисциплін, наприклад, діалектичного та історичного матеріалізму Ворошиловградського педагогічного інституту займалися пошуком і впровадженням нових форм і методів організації навчальних занять зі студентами. Наприклад, семінарське заняття на тему «Соціалістичні проблеми науково-технічної революції», що проводилося на історичному факультеті Ворошиловградського педагогічного інституту, розпочиналося в аудиторії, а продовжувалося на тепловозобудівному заводі імені Жовтневої революції, що сприяло формуванню у студентів навичок політичної та організаторської роботи з масами [3].

Важливе місце у підготовці майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін у 70-80 рр. XX століття займала педагогічна практика, порядок проведення якої визначався радою факультету з урахуванням місцевих умов. Зауважимо, що практика поділялася на навчальну і виробничу (педагогічну). До навчальної практики належали: краєзнавча, історико-архівна, музейна та культурологічна. Краєзнавча практика проводилась у 2 семестрі упродовж одного тижня; історико-архівну практику студенти проходили в 3 семестрі (на неї відводилося два тижня); культурологічна (в 4 семестрі) тривала один тиждень, у 5 семестрі – 2 тижні, в 7 семестрі – один тиждень. Виробнича або педагогічна практика проходила у піонерському таборі в 6 семестрі упродовж 8 тижнів, а також у школі в 8 і 9 семестрах від 6 до 13 тижнів [5, с. 224].

Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що у процесі проходження педагогічної практики студенти випускних курсів (Вінницького, Ворошиловградського, Кам'янець-Подільського, Луцького, Полтавського і Чернігівського педінститутів) проводили уроки з шкільного предмету «Основи Радянської держави і права», виступали на наукових конференціях тощо [8].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що з метою удосконалення системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін у 70-80-х рр. XX століття педагогічними

інститутами проводилася ретельна робота зі створення кабінетів методики викладання історії і суспільствознавства. Так, у Кам'янець-Подільському та Івано-Франківському педагогічних інститутах на історичних факультетах, крім кабінетів методики, на початку 80-х років були створені кабінети історії шкільного типу, що дозволяло формувати у майбутніх учителів певні методичні вміння ще до початку педагогічної практики [5, с. 190-191].

Аналіз історико-педагогічних дисциплін дозволяє стверджувати, що у процесі підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін особлива увага приділялася й організації самостійної роботи студентів. Зокрема, за навчальними планами передбачалося написання рефератів, наукових доповідей і курсових робіт [5, с. 193]. Самостійна робота, реалізовувалася також у процесі проведення аудиторних занять, консультацій, під час виконання студентами навчальних і творчих завдань.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що у період 70-80-х рр. ХХ століття, було накопичено суттєвий досвід професійно-педагогічної підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах України, що цілком відповідав вимогам тогочасної школи. Розроблені нові навчальні програми – історичного, правового, психолого-педагогічного, методичного спрямування, що сприяли поглибленню теоретичної підготовки майбутніх учителів. Важливе місце у професійній підготовці займала самостійна наукова робота й педагогічна практика, під час яких у студентів формувалися методичні вміння й навички політичної та організаторської роботи.

Перспективою подальших наукових пошуків стануть соціально-політичні передумови підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешонков В. Ю. Дезінтеграція змісту шкільного суспільствознавства (1975-1986 рр.) *Історико-педагогічний альманах*. 2014 №2. С. 49 –54.

2. Дьоміна І. С., Липський В. М., Харченко Б. А. Удосконалення викладання курсу «Етика і психологія сімейного життя» *Радянська школа* 1985 №8 С. 54-56.
3. Ефименко Г. Г. Высшая школа УССР: успехи, проблемы, развития Киев 1978. 322 с.
4. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita-konotop.com.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
5. Нікітчина С. О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991 рр.) : монографія, Луцьк, 1996. 498 с.
6. Постанова «Про дальшу активізацію участі педагогічних колективів республіки в лекційній пропаганді» від 30 жовтня 1979 р.
7. Про введення курсу «Основи Радянської держави і права» у VIII класі загальноосвітніх шкіл УРСР : наказ №11 від 30 січня 1975 р. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР* 1975 № 5. С. 3-10
8. «Про подальше поліпшення підготовки майбутніх вчителів історії до забезпечення правового навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл» Наказ № 186-50/5 від 14 жовтня 1977 р.
9. Про завдання органів народної освіти і шкіл по виконанню рішень XXV з'їзду партії, постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» : доповідь міністра освіти СРСР М. О. Прокоф'єва на Всесоюзному з'їзді вчителів *Радянська школа* 1978 №3. С. 3-13
10. «Про поліпшення вивчення основ радянського права у загальноосвітніх школах, педагогічних училищах та педінститутах»: наказ №211/5 -11 від 4 липня 1972 р. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. – 1972. №18. С. 3-16
11. Рішення «Про роботу по пропаганді і вивченню матеріалів XXV з'їзду КПРС і XXV з'їзду Компартії України в школах, педагогічних навчальних закладах та позашкільних установах Запорізької і Полтавської області від 27 жовтня 1976 р.
12. Основи законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту *Радянська школа* 1973 №9. С. 4-18.
13. Смагін І. І. Підручник із суспільствознавства в українській школі 1920–1990 рр.: проблеми створення і функціонування : монографія Житомир, 2010. 411 с.
14. Ящук І. П. Особливості виховання вчительських кадрів у 1960-80-х роках «*Наука і освіта*» №3, 2013 С. 204-208.